

Nørholm

torp, fæstning og herregård

Gammeltoft, Peder; Haahr Kristiansen, Dorthe

Published in:
Fra Ribe Amt

Publication date:
2014

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Gammeltoft, P., & Haahr Kristiansen, D. (2014). Nørholm: torp, fæstning og herregård. *Fra Ribe Amt*, 2014, 23-41.

Fra Ribe Amt

Historisk Samfund for Ribe Amt
2014

Fra Ribe Amt

Fra Ribe Amt 2014

Udgives af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Produktion: Rosendahls

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:
Skibsbroen i Ribe, 1860.

Nørholm – torp, fæstning og herregård

Af Dorte Haahr Kristiansen og Peder Gammeltoft

Indledning

Omkring 25 km inde i landet ved Varde Å finder vi den gamle sydvestjyske herregård Nørholm. Den ligger ved den nordvestlige side af ådalen, hvor vandløbet flyder roligt af sted i retning af Ho Bugt og havet. Dalskrænten, der er særlig brat lige på dette sted, er bevokset med høj, tæt ege- og bøgeskov over en i alt 3 km lang strækning mellem landsbyerne Sig og Hodde. Bepantningen skyldes for en stor del ejere i 1800-tallet, og området vest for herregården med Nørholm Lund nær Linding Å var oprindeligt det eneste, som havde trævækst.¹ Nørholm ligger i vore dage godt pakket ind i træer, så udsynet til hovedhuset kommer først, når man drejer fra Varde-Grindsted landevej og bevæger sig ned mod ådalen.

Bygningsmassen, som står i vore dage, stammer fra nyere tid. Avlsgården er opført i 1954, mens de fredede hovedbygninger er fra ca. 1780 og skyldes en driftig ejer, A.C. Theilmann. De afløste et hovedhus med stenkælder fra første halvdel af 1600-tallet bygget af en tidligere ejer, Iver Vind. Fortsætter man ad Stokkebrovej i østlig retning og krydser Varde Å, når man frem til Nørholm Vandmølle. Bygningen er rejst engang i 1700-tallet og er for nogle år siden blevet gennemgribende istandsat.² Møllen

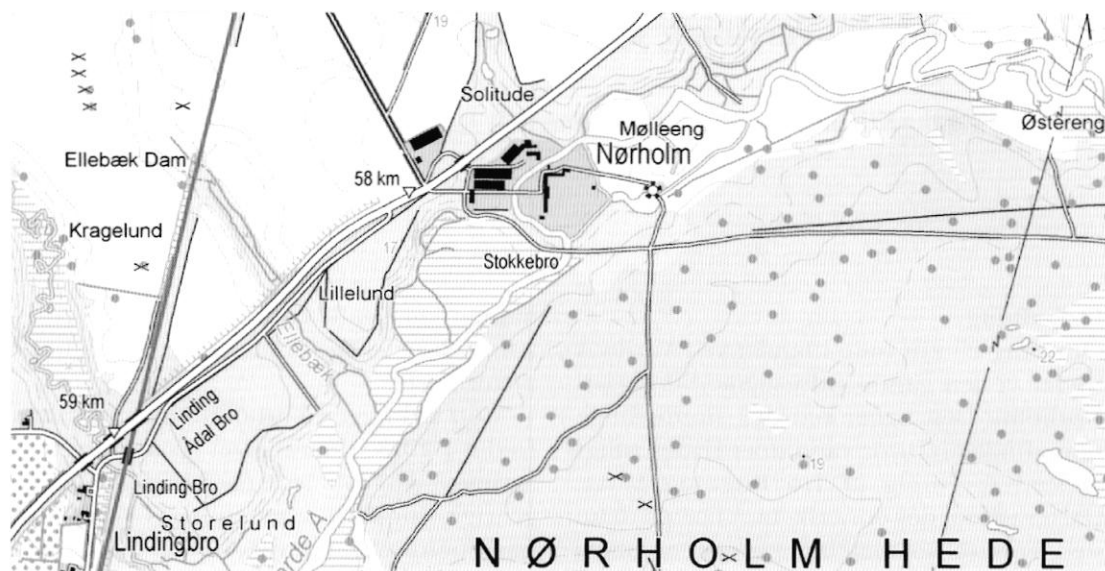
danner en smuk enhed med herregårds-komplekset i baggrunden et par hundrede meter borte.

Mod syd ligger Nørholm Hede, der blev fredet i 1913. Området er gradvist ved at springe i skov som led i et efterhånden mangeårigt studie af vegetationens udvikling, når mennesker undlader at gribe ind. Tidligere lå det gamle flyvesandsområde som et åbent hedelandskab. Den vestlige og nordvestlige del ud mod Varde Ådal har dog været under dyrkning i historisk tid og er dækket med højryggede agersystemer, der kan iagttages på luftfotografier.

Har man forud for sit besøg kastet et blik på et topografisk kort, vil man vide, at Nørholms hovedkompleks omflydes af Varde Å til alle sider, så åløbets forgreninger danner en holm i betydningen »ø«. Den er på 3,85 ha. Det er usikkert, hvor meget naturen har spillet ind, eller hvad der eventuelt kan være menneskeskabt, men der er ingen tvivl om, at særligt gunstige forhold på stedet har haft afgørende indflydelse på Nørholms placering, herunder også muligheden for at etablere en vandmølle.

Status på viden om Nørholm og perspektiver

Nørholms historie er lang, selv om det sta-

Nørholm (KMS top. kort).

dig står hen i det uvisse, hvornår godset helt præcist er blevet grundlagt. Der er for eksempel aldrig lavet arkæologiske undersøgelser på stedet, som evt. kunne kaste lys over herregårdsanlæggets struktur før senere tiders ombygninger – og måske give et fingerpeg om, hvor gammelt godset i grunden er.

Historieforskningen har stået alene med formidlingen af viden om Nørholm. Videnskabelige publikationer gennem 250 år baseret på skriftligt kildemateriale, som ligger bevaret i arkiverne, slår fast, at Nørholms oprindelse ligger tilbage i middelalderen, før år 1400.

Parallelt hermed har der siden 1600-tallet spøgt en såkaldt ahistorisk kilde til Nørholms oprindelse, et lokalt sagn, som flere gange fletter sig ind i de historiske

redegørelser. De metodisk velskolede historikere, Oluf Nielsen og H.K. Kristensen, anser imidlertid ikke den slags overleveringer for saglige og forkaster dem konsekvent. Kort fortalt drejer det sig om et flyttesagn, der tilskriver Nørholm en anden oprindelig placering forud for den nuværende.

Det skal fremgå af dette aktuelle bidrag til Nørholms ældste historie, at netop spørgsmålet om flytning alligevel kommer til at indtage en helt central rolle. Grundlaget er det samme kildemateriale som hidtil, men indholdet anskues fra en anderledes vinkel.

Historieforskningen

Den første egentlige historieskrivning om Nørholm sker i 1700-tallet med *Den Danske Atlas* af Erik Pontoppidan, et værk, der på mange måder var banebrydende og moder-

ne for sin tid. I den historiske del introduceredes viden fra skriftligt kildemateriale, som gør det klart, at Nørholm med sikkerhed eksisterer i 1406 og desuden har været befæstet: »Castellum Nørreholm«. Det erfares endvidere, at dronning Margrethe erhvervede sig ejendomsretten til den grund, som herregården står på, og at senere ejere fik problemer med netop dette forhold, noget som først løser sig ca. 120 år senere.³

Sydvestjyllands store historieskrivere, arkivar Oluf Nielsen og en anden betydelig lokalhistorisk forfatter, H.K. Kristensen, tager Nørholms historie op med ca. 80 års mellemrum i hhv. i 1868 og 1944. Disse herrer får sat navn på den tidligst kendte ejer af Nørholm, Jon Jakobsen, som man hører om første gang i de bevarede skriftlige kilder i 1389, hvor han med titlen væbner, optrådte på Skast Herreds Ting.⁴ Man finder samme herre flere gange i løbet af 1300-tallets sene del og lige efter 1400 i sammenhænge, der understreger, at Jon Jakobsen er en betydningsfuld person tæt på kongehuset.⁵ Begge støtter i øvrigt tanken, at grundlæggeren kunne være et tidligere medlem af slægten, nemlig Jon Jakobsens far,⁶ Jakob Ebbesen.⁷ Slægten, der senere kendes som Lange, tilhørte i årtierne før 1400 Danmarks højadel. Det skal imidlertid understreges, at Jon Jakobsen ikke forbindes med Nørholm før end i året 1404, ganske kort tid efter hans død.⁸

Det skriftlige kildemateriale fra 1406, som kun berørtes flygtigt hos Erik Pontoppidan, får en fyldig fremlæggelse og fortolkning. Det drejer sig om en række diplomer fra 1406, hvori et retsligt opgør skildres, der forløber hen over en sensommermåned – og det er dramatisk læsning.⁹

Vue mod broen over Nørholms voldgrav. Hovedbygningens anes mellem træerne.

Foto: D. H. Kristiansen.

Retssagen

I året 1406 var kronens retterting for anden gang på rundrejse i Jylland, hvor Danmarks øverste domstol med deltagelse af rigets mest magtfulde mænd traf retslige afgørelser på vegne af den unge Erik af Pommern. Den første lignende rejse lå tilbage i 1396 som en direkte udløber af dronning Margrethes forordning, der bl.a. sigtede mod at vinde de ejendomme tilbage, som var kommet på de forkerte hænder i løbet af det urolige 1300-tal. Hun fortsatte dermed den proces, som hendes far, kong Valdemar Atterdag havde sat i gang i sin regeringstid, hvor han kendes for 3 store kampagner med formålet at hente gods hjem til kronen. Den jyske rundrejse blev imidlertid ikke tilende-

bragt i 1396, fordi opmærksomheden i stedet blev rettet mod andre dele af riget. I 1406 var rettertinget så tilbage i Jylland, og historikere er sikre på, at dronning Margrethe denne gang selv var med – modsat i 1396.¹⁰

I Varde tog retten imod fru Else Jensdatter (Rosenkrantz), enke efter ridder Jon Jakobsen, der var afgået ved døden to år tidligere. Sammen med sin ældste søn Niels måtte hun acceptere, at deres befæstede gård Nørholm med adelshus og forborg samt vandmølle var ulovligt opført på jord, som i realiteten tilhører kronen og kirken. En skærpene omstændighed var, at den »... *haffuer wareth swo lenge bygd*«. I konsekvens heraf krævede Margrethe Nørholm nedbrudt. Dronningen tillod dog nådigst fru Else og familien at blive boende på stedet.¹¹

Margrethe tog kort sagt, hvad hun hævdede, var hendes retmæssige ejendom, og strammer skruen yderligere ved at købe massivt op af jordejendom rundt om. Disse forehavender ordnede hun fra sin borg Lundenæs nær Skjern, og hun handler både med gejstlige institutioner og private jordbesiddere. Nørholm tvinges i knæ. Sagen er på mange måder ironisk, idet Jon Jakobsen selv, i kraft af at han var rigsråd, var med til at fuldbyrde kong Erik af Pommerns kroning. Samtidig lovede alle rigsråder, at de ville forholde sig til deres betroede slotte og len efter de vilkår, som kong Erik og dronning Margrethe havde fastsat.¹² Samtidig kan det næppe have undret kongemagten, at Nørholm eksisterede, hvorfor retssagen synes ekstra streng.

Endnu i 1522 havde man ikke købt selve

gårdens grund tilbage til trods for, at Kong Christian II i en årrække havde raslet utålmodigt med sablen over for Nørholm og truet med endegyldigt at tage jorden. Om sider, d. 23. november 1524, 118 år efter fradømmelsen, mageskiftede enkefru Karine og hendes to sønner Niels og Torkild fire gårde i Ånum og en i Skjern med kronen, så hovedgården omsider kommer til at stå på sin egen jord.¹³

Borgen Nørholm

Den borg, som kronen i 1406 dømte ulovlig, har efter beskrivelsen været et aneligt anlæg opført på to voldbanker. På den fjerneste har herskabets fornemme bolig, adels huset stået beskyttet af en forborg på »Mellemvolden.« Det er måske den lille betegnelse »mellem-« i voldens navn, der får H. K. Kristensen til at udstyre Nørholm med et tredje separat bygningskompleks, selv om det ikke omtales direkte nogen steder, nemlig en ladegård.¹⁴ I så fald vil det være rimeligt at søge den et sted inde på det faste land. Oluf Nielsen derimod placerer den (ikke omtalte) ladegård på »Mellemvolden.«¹⁵ Begge synspunkter kan for så vidt imødekommes af den arkæologisk baserede borgforskning, men på et begrænset vidensgrundlag, fordi der simpelthen ikke er udgravet ret mange forborge eller »ladegårdsbanker,« som de også benævnes i faglitteraturen. Funktionerne, der har været knyttet til disse arealer synes at kunne variere alt efter de enkelte borges konkrete behov.

To flyttehistorier

Blandt de bidrag, der gennem tiden er givet

Udsnit af luftfoto ved Karls-
gårde. Midt i billedet anes en
lille cirkelformet aftegning: det
er Knubholm voldsted, der i
Kulturstyrelsens database Fund
og Fortidsminder har nr.
190805-101. Det fremgår des-
uden, at borgen er anlagt på en
slags »ø« skabt af et åslyng, der
har fungeret som en ydre vold-
grav.

(Moesgård Museum, Basic
Cover 1954).

til Nørholms historie, støder man flere gange på den opfattelse, at godset ikke altid har ligget, hvor det ligger nu. Der er grundlæggende tale om to forskellige kildemæssige belæg, dels det historiske, skriftlige materiale samt den førømtalte ahistoriske kilde i form af et lokalt sagn.

Sidstnævnte optræder i en præsteindberetning til Peder Resens antikvarisk-topografiske *Atlas Danicus*. I 1687 skrev provst Christian Friis, sognepræst ved Torstrup kirke, at der engang for længe siden lå en herregård ved navn Knubholm i Torstrup Enge, men den måtte flytte, fordi der specielt ved høsttid var generende oversvømmelser »... og derefter kaldet Nørholm, som dend endnu kaldes.« På provst Friis' tid ses Knubholm som en høj omgivet af grave, og der var endnu ruiner efter en kælder.¹⁶ Dette folkesagn refereres i 1769 to steder i den historiske del af Erik Pontoppidans store statistisk-topografiske værk *Den Danske Atlas* (Ribe Amt), sikkert fordi redaktionen

var bekendt med det materiale, som Peder Resen tidligere havde indsamlet til sin *Danmarksbeskrivelse*.¹⁷

Sagnet kobles op på en interessant topografisk detalje, der er helt reel: Voldstedet Knubholm i Torstrup Enge.¹⁸ Det er i vore dage en velkendt arkæologisk lokalitet med beliggenhed i Varde Ådal ud for Karls-gårdeværket og er registreret som en middelalderlig borg. Det har været et anseligt bygningsværk med en cirkulær, indgravet voldbanke samt et bebygget areal ved siden af, en forborg. Stedet er arkæologisk undersøgt to gange, i 1936-37 samt i 1981. De sparsomme fund fra borgen, fortrinsvis keramisk materiale, sandsynliggør, at den har haft en funktionstid et sted i anden halvdel af 1300-tallet.¹⁹ Voldstedet er nu helt udjævnet og kan ikke mere erkendes. Både Oluf Nielsen og de arkæologer, som har undersøgt Knubholm, forbinder borgen med den nu nedlagte Karlsgårde i Øse Sogn og ser det samlede kompleks med

mølle og laksegård som en middelalderlig herregård.²⁰

Folkelige overleveringer regnedes per definition ikke som troværdige kilder, og Oluf Nielsen argumenterer da også konsekvent imod, at der skulle være noget som helst hold i flyttehistorien. I stedet mener han, at ordlyden i et af diplomerne fra 1406, godtgør at Nørholm – efter borgens nedrivning – skulle flytte bort til en anden placering: Altså kort sagt hen til det sted, hvor den ligger i dag. Oluf Nielsen kommer dog ikke med et forslag til, hvor den nedrevne borg så kunne have ligget.²¹

Hos den senere historikerkollega, H. K. Kristensen hersker der ikke i tvivl om, at det Nørholm, vi kender i dag ligger på akkurat samme sted, som det Nørholm, der berettes om i 1406. Synspunktet er underforstået, men indholdet i diplomerne giver mange topografiske indikationer på, at det rent faktisk forholder sig således, og det har H. K. Kristensen naturligvis været bevidst om. Han erklærer sig i øvrigt helt enig med Oluf Nielsen i, at Knubholm og Nørholm umuligt kan være forbundne på den måde, som det kommer til udtryk i sagnet fra 1600-tallet.²²

Søren Nygård skriver i *Danske Slotte og Herregårde*, at borgen, som dømtes til nedrivning i 1406, har ligget et stykke fra det nuværende, ude i engen, hvor der for nogle menneskealder siden var betydelige rester tilbage af voldstedet. Formuleringen begrundes ikke, men ordvalget peger klart på indholdet i folkesagnet fra præsteindberetningen.²³ Da han skriver om Nørholm i Øster Horne Herred i 1944 er H. K. Kristensen inde på, at Søren Nygård nok har misforstået den etablerede historie-

forsknings afstandtagen til overleveringen. *Danske Slotte og Herregårde* citeres under alle omstændigheder stadig for synspunktet, senest hos den digitale historieplatform, *Historisk Atlas*.²⁴

Flytning i nyt lys

Idéen om at Nørholm er flyttet som følge af 1406-retsagerne kan dog uden videre afvises. Kildetilgangen er i dag meget bedre end på både Oluf Nielsen og H.K. Kristensens tid, da værker som *Diplomatarium Danicum* har udgivet dokumenterne i fuld tekst. Og når vi kigger nærmere på processen mod Nørholm og indholdet af de tilhørende dokumenter, viser der sig at være meget stof, der kan bidrage med afgørende nyt til Nørholms historie.

Godt nok dømte dronning Margrethe Nørholm til nedbrydning i et af dokumenterne,²⁵ men af ren nåde gav hun fru Else og hendes børn lov til at blive boende. Man kan sige, at der dispenseres fra nedrivningsdommen. Men vi kan faktisk med endnu større sikkerhed sige, at Nørholm ikke blev nedrevet i 1406 ved at kigge på de stednavne, der nævnes i opkøbet af jord omkring der, hvor Nørholm lå 1406. Ved at inddrage stednavnestoffet – både med hensyn til betydning og lokalisering – dukker der nye sammenhænge op, som trækker tråde i landskabet og forbinder lokaliteter med saglige argumenter.

I brevene fra august måned 1406 dukker der i forbindelse med dronningens jordhandler en lang række stednavne op, hvoraf nogle genfindes i landskabet ved Nørholm den dag i dag.

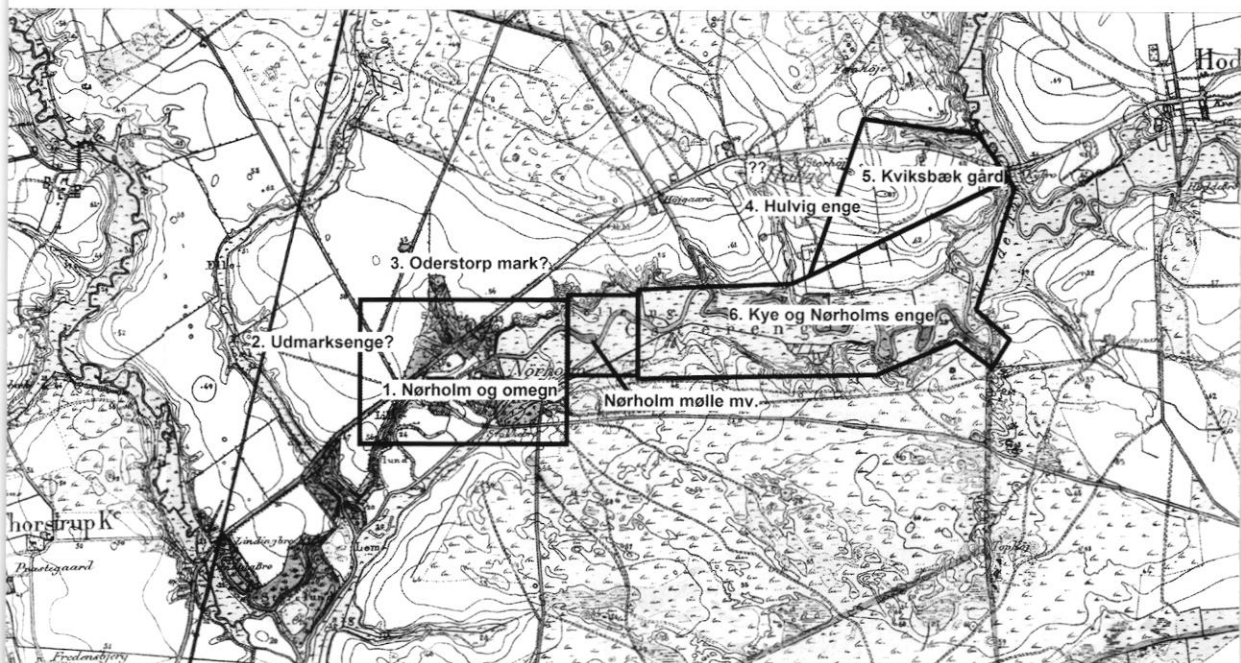
Andre stednavne i brevene er ukendte for

os, men takket være de øvrige, kendte lokaliteter, er det muligt at pusle de fleste navne på plads med en omtrentlig beliggenhed. Fire breve beskriver jordhandlerne ved Nørholm, de to første, fra 14. august 1406, fastsætter, at kronen har købt jorden omkring borgen, de to sidste breve (fra 20. august 1406) at sælgerne er indforståede med salget.²⁶ At vi kan lokalisere, hvor de ukendte steder må være placeret, skyldes bl.a., at de ejendomme, som handles, oftest remses op i en bestemt rækkefølge. Eksempelvis omtales det jord, kronen køber af Hodde Kirke og Domkapitlet i Ribe d. 14. august,²⁷ i en rækkefølge, der starter ved Nørholms volde og bevæger sig i en med uret cirkelbevægelse nord over for at slutte øst for ved Nørholms Vandmølle.

I dette brev omtales følgende stednavne og lokaliteter: volderne og ved bebyggelsen foran Nørholm (*in uallo et suburbio Nørholm*), engene Udmarkseng (*Vmarks æng*) Oderstorp mark (*in campo Oderstorp*) bebyggelsen Hulvig (*Hoddewik* [sic!]),²⁸ gården Kviksbæk (*curiam Quiksbek*), Kye (*Kifuæ*) samt Nørholm Mølle (*molendini Nørreholm*). De fleste stednavne er umiddelbart ukendte. Faktisk er det kun Hulvig der – ud over Nørholm med dens volde og mølle – der umiddelbart er genkendeligt. Hulvig er Hodde Sogns vestligste ejerlav og grænser ret op til Nørholms jorder. Hulvig mark har dog antagelig været ganske meget større, idet en ikke ubetydelig del af det nordøstlige af Nørholms mark på et matrikelkort fra 1819 kaldes Hulvig tægt (*Hvolvig Tægt*).²⁹ Men faktisk kan vi også lokalisere to andre lokaliteter. Kye er blevet identificeret som det oprindelige navn, **Kythe*, på vandløbet

Kybæk (hvis forled stadigvæk indeholder det oprindelige ånavn).³⁰ Dette vandløb danner skel mellem Hulvig og Hodde. Herudover synes bebyggelsen Kviksbæk, der antages at gå tilbage til et oprindeligt **Kyhuwixbekk*, at have ligget ganske tæt på Kybæk,³¹ da bækkens oprindelige navn også synes at indgå som første element her. Da de navne, vi kan stedfæste, ligger tæt op af hinanden nordøst for Nørholm, må det antages, at de andre ukendte navngivne lokaliteter må være beliggende mellem Nørholm og Hulvig, altså nord for Nørreå. Der er altså tale om steder, der ligger op ad, hvor Nørholm er placeret i dag. Det taler klart imod en flytning.

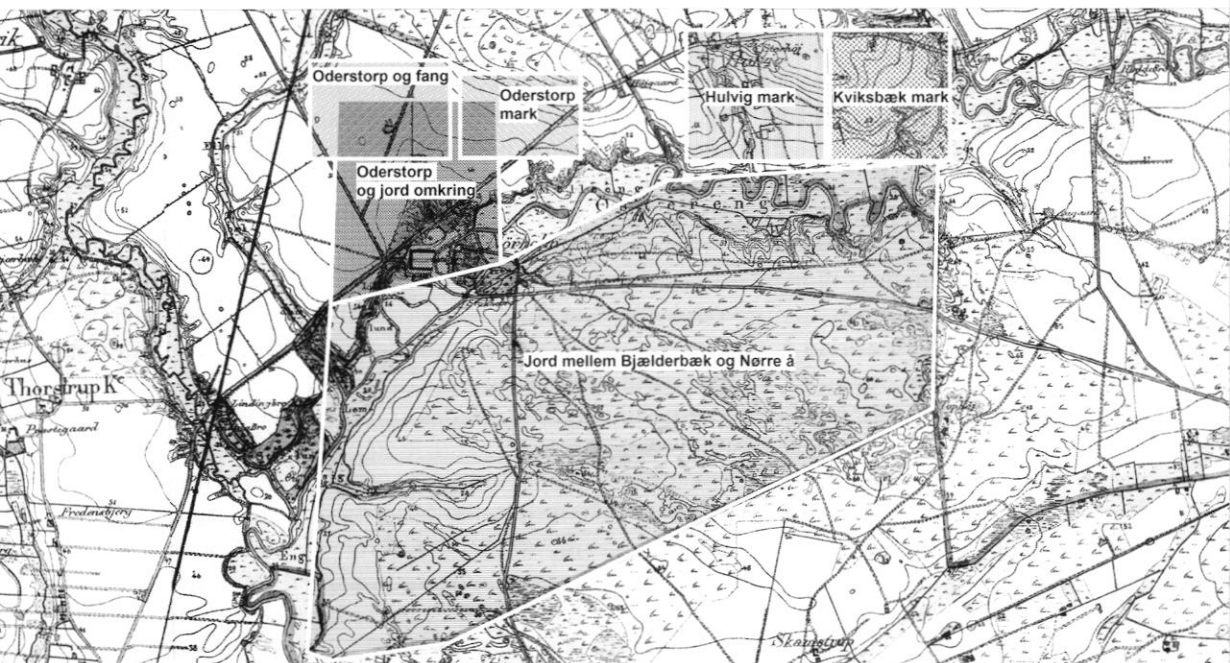
Samme indtryk får man i det næste brev,³² hvor rækkefølgen nu er efter, hvem der sælger, i stedet for hvor det solgte ligger. Her nævnes der blandt andet følgende steder: Hulvig mark mellem Nørholm Mølle og Kye (*in campo Holwich inter molendinum Norreholms et Kyfæ*), Kviksbæk mark (*in campo Quiksbekke*), tredjedelen af Oderstorp og Oderstorp fang (*tertiam partem Oderstorp Oderstorp fang*), jord mellem Bjælderbæk og helt til Nørre Å (*inter Biælderbæk usque Nørre aa*), en toft mellem Bjælderbæk og Nørre Å (*unum tofft inter Biælderbæk et Nørre aa*), ret nord for åen i Oderstorp mark (*ad partem borealem ampnis in campo Oderstorp*) og en toft i marken ved Nørre Å (*in campo Nørre aa unum fundum habitationis*). I dette brev bekræftes placeringen af Nørholm i forhold til det tidligere brevets steder. Hulvig mark ligger mellem Nørholms mølle og Kye; Oderstorp mark ligger nord for åen. Beskrivelsen af Oderstorps placering er interessant, idet den er helt parallel med,

Jordejendomme omkring Nørholm, som kronen køber af kirken i 1406, jf. DRB nr. 462.
(Kort og Matrikelstyrelsen, højkantkort fra 1800-tallet).

hvor man skulle forvente Oderstorp i forhold til det tidligere brevs med-uret opremssning. Så de steder, der ligger nord for Nørholm, ligger helt fast. Resten af jorden samt de tofter, der handles, ligger mellem vandløbene Bjælderbæk og Nørreå. Sidstnævnte er et lokalt navn for Varde Å, der, i kraft af at den ved Karlsgårde løber sammen med Holme Å, ses som den nordlige å. Hvilket vandløb Bjælderbæk referer til vides ikke, men der er næppe nogen tvivl om at det er beliggende i nærheden af Vesterbæk i Øse Sogn. Der er i så fald sikkert enten tale om det lille vandløb, der løber gennem

Vesterbæk, eller måske snarest den som omtales som Norrild på det førnævnte matrikelkort af 1819, og som er beliggende sydligt i vore tiders Nørholm Hede. Forleddet i Bjælderbæk er det samme som det jyske ord *bjaldre*, *bjældre* 'gø arrigt; tale meget og højt',³³ så der må have været tale om en højlydt bæk. Norrild er sammensat af ordene *nord* og jysk *vild* 'kilde, kildevæld', og det kan jo netop være lyden fra et kraftigt kildevæld, der kan have foranlediget navnet. Uanset hvad, er der i hovedsagen tale om den jord syd for Nørholm, som i dag kendes som Nørholm Hede. Det er interessant at

Jordejendomme omkring Nørholm, som kronen køber af forskellige ejere i 1406, jf. DRB nr. 463. Bemærk, at beliggenheden af Oderstorp nord for herregården træder tydeligt frem.

(Kort og Matrikelstyrelsen, højkantskort fra 1800-tallet).

der nævnes en toft, altså en byggegrund, i området. Som nævnt ovenfor er der tydelige dyrkningsspor i heden, og der kan faktisk også anes spor efter en bygning. Måske er det disse spor efter denne toft i bebygget og beboet tilstand?

Det interessante ved disse to breve, er at de i hovedsagen beskriver det, der i dag er Nørholms nærmeste jordtilliggender, hvorfor al idé om en flytning som følge af 1406-processen kan afvises alene ved at studere stednavnene nævnt i disse to dokumenter. Bortset fra at de samme lokaliteter omtales godt hundrede år senere i retssager, hvor

1406 brevene indgår,³⁴ forsvinder størstedelen af de omtalte stednavne ind i glemselen. Denne omfattende navnedød skyldes med al sandsynlighed, at ejendommene Oderstorp og Kviksbæk blev nedlagt og al jord indlemmet i Nørholm og godsets daglige drift. Fænomenet med bebyggelser, der opluges af nærliggende herregårde og forsvinder, er velkendt både i og efter middelalderen.³⁵

Var Nørholm så flyttet tidligere?

Som nævnt tidligere, mente provst Christian Friis, sognepræst ved Torstrup kirke, i 1687 at vide at Nørholm oprindeligt var flyttet fra

Knubholm i Torstrup Enge til dens nuværende, mere favorable position. Blandt de historikere, der har beskæftiget sig med Nørholm, især Oluf Nielsen og H.K. Kristensen, er denne oplysning blevet affejt som det rene opspind, da de opfatter voldstedet Knubholm som tilknyttet Karlsgårde ret på den anden side af åen. Men er Christian Friis' fortælling blot en ammetue-historie? Knubholm bliver nemlig også viklet ind i 1406-processen mod Nørholm.

Samme dag som dronningen har travlt med at købe jord ved Nørholm, sørgede Erik af Pommeren for at få stadfæstet sin ret til andet gods i området. Det drejer sig om bl.a. om gården Karlsgårde med vandmølle, laksegård og al tilligende (*calsgarde locum molendini et laxegarden cum uniuersis suis attinenciis*).³⁶ Det viser sig, at Margrethes far Valdemar Atterdag faktisk erhvervede akkurat samme gård allerede i 1373, men at han umiddelbart i forlængelse heraf skødede Karlsgårde videre til en herre ved navn Brunk.³⁷ Karlsgårde er i vore dage et områdenavn i Øse Sogn, men navngav tidligere en jordegens bondegård beliggende på østsiden af Varde Å tæt på tilløbet af Holme Å. Vandmøllen lå i øvrigt lige vest for ved Nørbæk, der i 1638-41 hedder Veffuelsbeck.³⁸ Nu er bæk og møllested opslugt af Karlsgårdeværkets stemmeværk og den bagved liggende sø.

Foruden ejendommen Karlsgårde sikrede kronen sig samtidig rettens ord for, at den ejer området Odersholm, som overraskende omtales som et voldsted: »på hvilken der engang stod en borg« (*Odershom super quo condam castrum stabat*).³⁹ Der kan kun være tale om det voldsted, som Christian

Friis beretter om i 1687. Oplysningerne i skødet giver os helt enkelt det middelalderlige navn på den oprindelige borg. Det er ikke Knubholm, som er et senere lokalt navn på egnen, sikkert med henvisning til den forhøjning, som voldbanken har dannet, en *knub*, en »knold, klump.«⁴⁰ Borgens navn var *Odersholm*!

Den opmærksomme læser vil observere at forleddet i voldstedets navn tilsyneladende er det samme som i den førømtalte, nu forsvundne Odersorp. Men hvad betyder det? Forledssammenfaldet mellem to stednavne lokaliseret tæt op af hinanden er ejendommeligt. *Oder-* er ikke noget særligt almindeligt led i danske stednavne, så sammenfaldet kan næppe tolkes anderledes end ved en samhörighed. Men hvilken samhörighed kan der være tale om? Navnelokaliteterne ligger omkring fire km fra hinanden langs samme åløb og begge synes nært knyttet til borganlæg. Groft sagt kan der være tale om to muligheder:

1) Forleddet er et oprindeligt ånavn.

Det er nærliggende at antage at forleddet i Odersholm og Odersorp er ét og samme stednavn. Men siden navnelokaliteterne åbenbart ligger hen ved fire km fra hinanden synes dette forhold usandsynligt, med mindre der skulle være tale om et tidligere navn for Varde Å. I alt fald ligger Odersholm ret op og ned ad Varde Å og Odersorp omtales som liggende nord for åen. Der findes et gammel fællesnordisk ord **otra* 'slyngende sig som odder,' der menes at indgå i en del ånavne i hele Norden, heriblandt fem i Danmark.⁴¹ Det ville være nærliggende at tro at dette ord også kunne

være et oprindeligt navn på Varde Å, **Otra*. Men da dette navn er et oprindeligt hunkønsord, burde der ikke forekomme et medialt -s-, som der gør i Odersholm og Oderstorp. Genitivs-s er alene den oprindelige genitivsform for hankøns- og intetkønsord (og -navne). Hvis der havde været tale om et oprindeligt ånavn, skulle vi have forventet former som **Odertorp*/**Oderholm*. Alle de danske eksempler på et sådant ånavn er i øvrigt alle uden medialt -s- når sammensat – så denne mulighed må derfor afvises som værende usandsynlig.⁴²

2) Forleddet er et personnavn.

Alternativt kan man forestille at forleddet kunne være et hankøns- eller intetkønsord. Af formelle muligheder synes der kun at være glde. **otær*; m. 'odder,' som menes at indgå i utallige stednavne i Danmark (i de udgivne dele af Danmarks Stednavne over 50 gange). Dog er navne med medialt genitivs-s sjældne, i Danmarks Stednavne ses dette kun otte gange. I de fleste af disse antages det at der er tale om mands(til)navnet *Otær*, der i sig selv afledt af ordet *odder*.⁴³ Desværre er tilnavnet *Otær* kun svagt belagt,⁴⁴ og det samme er mandsnavnet *Otær*.⁴⁵ Men alligevel kan det ikke udelukkes, at forleddet i Odersholm og Oderstorp kan være dette personnavn. I så fald må man antage, at én og samme person har haft råderet over begge steder.

Hvem denne *Otær* måtte være, er ukendt. Det synes i alle fald ikke være en i nær slægt med Nørholms første kendte ejer, Jon Jakobsen, da hans far hed *Jakob* og bedstefar sandsynligvis hed *Ebbe*. Men at der er en relation mellem Nørholm og Odersholm,

synes uomtvisteligt. Ikke alene hænger de sproglige argumenter for koblingen Oderstorp-Odersholm-Nørholm sagligt sammen. Men en skriftlig kilde fra 1523 angiver, at Nørholms ejere – samtidig med, at de får skøde på deres vandmølle – synes at rejse et krav på Odersholm: »... og deriblandt melder om de Volde og Forborge at høre til Nørholm, som menes at have været en Skandse ved en Bondegaard, kaldet Carlsgaard.«⁴⁶

Der er faktisk også yderligere en association mellem Odersholm og Nørholm, nemlig i Nørholms navn. Navnet Nørholm er sammensat af tillægsordet *nørre* 'mere nordligt' og navneordet *holm* 'lille ø, højere liggende land omgivet af vand eller lavt, fugtigt terræn'. Navnet går på borgens relative beliggenhed set i forhold til en anden lokalitet, i dette tilfælde en mere nordlig placering. Stednavneforskningen kalder fænomenet for reciprokering, og det omfatter modsætningspar som gammel-ny, stor-lille, over-neder-mellem etc., men altså også kompasretninger. Nørholm betyder helt enkelt »den mere nordligt beliggende holm« og forudsætter tilstedeværelsen af en anden vigtig lokalitet syd for (evt. en anden 'holm', men ikke nødvendigvis). Spørgsmålet er blot, hvilken lokalitet skulle det være? Det kan ikke være sognebyen Thorstrup, da den ligger nordvest for Nørholm, ej heller Tistrup eller Hodde, der ligger hhv. ret nord og ret øst for Nørholm. Det eneste sted det giver mening at navngive Nørholm fra, er fra en lokalitet syd for den. Hvilken anden kan det være end Odersholm, da det er den eneste lokalitet syd for, der ikke ligger uden for herredet?

Der er derfor god sandsynlighed for at

grundlæggelsen af Nørholm sker på baggrund af en flytning fra Odersholm. Og hvor kunne man bedre foreslå en ny placering end ved Oderstorp, der må antages at have været ejt sammen med Odersholm? Ringen sluttet.

Som kuriosum kan der i øvrigt nævnes et senere eksempel på et reciprokt stednavn i relation til Nørholm. Det har ligeledes en retningsangivelse og blev dannet i 1636, da godsejer Iver Vind købte gården Abildhede 9,5 km øst for hovedgården. Gården skulle fungere som ladegård til Nørholm og fik naturligvis navnet Østerholm.

Historien i perspektiv

Hele denne sag rummer en række uafklarede forhold og bringer uundgåeligt nogle spørgsmål på banen:

Hvem står bag Oderstorp og Odersholm? Jf. den navnemæssige udredning kan det sandsynliggøres, at lokaliteterne knyttes sammen af en ukendt person ved navn Otær, men det må uden tvivl være en mand af betydning, der både kan grundlægge en torp og opføre en betydelig borg. De begivenheder, der fører Odersholm over til Jon Jakobsen eller måske til faderen, Jakob Ebbesen kender vi heller ikke.

Hvornår skulle alt dette være sket? Det tidsmæssige element i kæden af begivenheder er desværre svært gennemskueligt. Der kan argumenteres for en relativ kronologi, der hedder: -torp, borg, flytning, ny borg, men hverken opførelses- eller nedlæggelsestidspunkter kendes. Det nærmeste, man kan komme, er etableringen af nogle tidsmæssige rammer inden for hvilke, der må være hændt noget. Alt peger på 1300-tallet.

Kongemagtens opløsning og borgerkrig

Vi befinder os i den periode af dansk middelalder, hvor der bygges flest borge. Efter Valdemar Sejrs død i 1241 gik kongeriget Danmark gradvist i opløsning og kastedes ud i borgerkrig. Mellem 1332 og 1340 havde Danmark slet ingen regent. Mange års behov for finansiering af kongehusets fejlslagne magtpolitik gjorde, at landet blev pantsat til fremmede fyrster og magtfulde adelige, hvis høvedsmænd kunne sidde rundt omkring i de kongelige len og indkassere indtægterne herfra. Hele Fyn og Nørrejylland med undtagelse det område, der hørte til Skanderborg Slot, er alene kommet i grev Gerhard den Stores (= Den Kullede Greve) besiddelse. Resten sad grev Johan med tilnavnet Den Milde på. En del af grevernes besiddelser er endvidere endt hos andre pantherrer, som dermed har fået deres helt egne interesser at varetage. For greverne handlede det om at få anerkendt og indsat en dansk regent, der kunne stå inde for kongehusets gæld og betale pantsummerne tilbage. Situationen er kompliceret, da junker Valdemar i 1340 efter indgåelsen af Lübecktraktaten kunne kronens og tiltrådte sit hårde arbejde med at føre traktatens indhold ud i livet, nemlig indløse al kronens pantsatte ejendom eller alternativt tage den tilbage med magt.⁴⁷

1300-tallet bød på mange voldsomme begivenheder, der fik herremænd til at befæste sig samtidig med, at de forskellige panthavere jo også havde deres militære og administrative magtbaser. Historien om Odersholm og Nørholm foregik i det store kongelige len Varde Syssel, der består af herrederne Øster, Vester og Nørre Horne

*Varde syssel med herreder i 1683 samt middelalderborgenes lokalisering langs Varde Å-systemet.
(Efter herredskort 1682-83 ved Peder Dam, Københavns Universitet).*

nord for Varde Å samt Skads, Gørding og Malt syd for.

Borge ved Varde Å

De vest- og sydvestlige dele af Jylland er ikke specielt tæt besat med borge sammenlignet med det øvrige Jylland samt øerne, hvor de visse steder i Østersørummet ligger ganske tæt.⁴⁸ I dette borgfattige, vestligt lokaliserede

de miljø falder Varde Å dalen i øjnene med fem voldsteder på stribe tværs igennem den centrale del af det store syssel. Alle kan stamme fra 1300-tallet, og de ligger i nær kontakt med å dalen, så vandstrømmen kan udnyttes direkte i voldgravene samtidig med, at den omgivende eng kan indgå som et ekstra element i borgens forsvar.⁴⁹

I syslets administrative knudepunkt,

Varde findes fogedborgen Vardehus, der har to faser og derfor har afsat sig to befæstede anlæg. En god km vest for byen ligger Elkærhøj. Øst for Varde finder vi så voldstedet Knubholm, som i middelalderen kaldes for Odersholm, og som sandsynligvis har sin efterfølger i det nord for beliggende Nørholm – dette i overensstemmelse med den nye viden, som bringes på banen i denne artikel. Der er endnu et muligt 1300-tals voldsted, som kan spille en rolle i forhold til Varde Å-gruppen, selv om det ligger 2,5 km nord for åløbet og Nørholm. Det hedder Yderik og er anlagt ved Linding Å. Hermed bringes antallet op på seks.

Det ældste Vardehus – type og prototype

Blandt disse voldsteder er det værd at se nærmere på det ældste Vardehus, fordi borgen kan være central i forståelsen af borge- ne ved Varde Å-systemet. Den har sandsynligvis været den første, som blev introduceret på egnen og deler desuden – trods forskelle i detaljerne – formelle ligheder med tre andre af Varde Ådals borge – måske endda have dannet forlæg for dem. Det drejer sig om Elkærhøj, Odersholm og Yderik.

Vardehus nr. 1 er af en type, som i borgforskningen bærer en international betegnelse, »motte«. Det kommer af latin »mota« i betydningen »høj«. Andre foretrækker at bruge et dansk ord, »tårnbanke«, som sigter til typens hovedelement: En firkantet eller rund voldbanke med et tårn, oftest af træ, beregnet til forsvar. Borgherren boede altså ikke her – det gjorde han på en tilhørende forborg eller måske hjemme på sin gård. Alternativt kan der være tale om rent militære anlæg.⁵⁰

Elkærhøj, der ligger i engen ved Hyllerslev tæt ved åen, kan på grund af sin isolerede placering bedst opfattes som et militærstrategisk anlæg, en fremskudt kontrol- og varslingspost for det ældste Vardehus.⁵¹ Borgbanken har haft et trætårn, hvis kælderliggende underdel blev gravet frem af en lodsejer i 1800-tallet.⁵²

Yderik er arkæologisk undersøgt. Det er af beskeden størrelse, men ganske rigtigt en »motte« med et tårn af træ, dog uden forborg. Den lille borg bar præg af at være hastigt opført uden den store kælen for detaljerne. Bygherren har sandsynligvis været en lokal herremand, bosat i Yderik eller Thorstrup, der har fået et pludseligt behov for en bastion – eller han har villet signalere til omverdenen, at han skam også havde sådan en.⁵³

Det beskedne Yderik står i skarp modsætning til Odersholm, der har været et yderst gennemført anlæg med alle de karakteristiske elementer, nemlig banken med et tårn samt en forborg. Funktionstiden er et sted i 1300-tallet at dømme ud fra de sparsomme fund, som blev udgravet i årene 1936-37. Der kan ikke argumenteres for en grundlæggelse i 1200-tallet, og samtidig falder den yngst mulige datering hos materialet ved 1300-tallets slutning.⁵⁴

Det ældste Vardehus – datering

Dette voldsted har potentiale til at være et gammelt anlæg og gå helt tilbage til 1200-tallet. Det skal understreges, at voldstedet ikke er dateret, så muligheden for, at borgen først kommer til i 1300-tallet, kan ikke udelukkes.⁵⁵

Argumenterne for en tidlig datering er

Nørholms omege med sogne i 1683. I Nørholms umiddelbare nærhed har det sandsynligvis set anderledes ud i middelalderen. Borge er vist med stjerner.
(Efter sognekort 1682-83 ved Peder Dam, Københavns Universitet).

både kulturelt og politisk betinget og udspringer af syslets specielle nordtyske forbindelse, der går langt tilbage i tid. Det hele begyndte i starten af 1200-tallet, længe før pantsættningerne af det danske kongedømme begyndte. Hertugdømmet Braunschweig-Lüneburg viser sig at have i hvert fald Varde Syssel – måske kun den nordlige del med Horne og Skast Herreder – som et særligt len, et arvelen, der kunne passere fra en generation til en anden. Historikere mener, at Valdemar Sejrs søster Helene har bragt det med som medgift i sit ægteskab med Hertug Wilhelm af Lüneburg i 1202.⁵⁶ Tyske stormænd og fyrster havde på det tidspunkt allerede lange traditioner for borgbyggeri, og en introduktion af en 1200-tals fogedborg som sikring af den administrative base for hertugdømmets jyske besiddelse virker som en oplagt mulighed. Det er den gennemgående opfattelse i historieskrivningen om det ældste Vardehus,⁵⁷ men man må ikke glemme, at de efterfølgende ejere af lenet, mægtige holstenske grever i tiden mellem 1296 og 1340 har haft identiske interesser og derfor ikke kan udelukkes som bygherrer i en periode, hvor det danske kongedømme gik i opløsning og endte med at stå helt uden regent.⁵⁸

Dateringsramme for Vardehus nr. 2 – og den relative kronologi i forhold til nr. 1

Opførelsen af Vardehus nr. 2 skal desuden passes ind i tidsrammen som efterfølger. Voldbanken blev arkæologisk undersøgt i 1935,⁵⁹ og fund herfra godtgør, at denne borg var grundlagt i 1300-tallet, men uheldigvis med stort dateringsmæssigt spænd inden for århundredet.⁶⁰ Initiativet til opførelsen af denne borg kom uden tvivl fra en

af 1300-tallets panthavere, der ud over holstenere inkluderer den slesvigske hertugslægt og den indflydelsesrige Henneke Limbek, der er høvedsmand de sidste år inden, dronning Margrethe fik samlet midler til at indløse pantet på Varde Syssel i 1399.⁶¹

Trods uklarhederne i 1300-tallet findes der gode argumenter for, at der har stået en fogedborg af motte-type i Varde senest i de første årtier af 1300-tallet. Den har i øvrigt haft det største tårn af træ hidtil dokumenteret på dansk grund opført af store mængder meget svært egetræ, et kostbart byggemateriale, som kun folk fra de allerhøjeste sociale lag i middelalderen har haft adgang til.⁶² Dens tilstedeværelse kan udmærket have indvirket på Vardeegnens borgbyggeri midt i det ellers voldstedsfattige Sydvestjylland.

Dateringsramme for Nørholm – og den relative kronologi i forhold til Odersholm

Nørholm er, som det er blevet nævnt tidligere, ikke undersøgt arkæologisk, så her er der ingen fund og andre iagttagelser at studere. Beskrivelsen af borgen, som kan læses i nogle af dokumenterne fra 1406, giver et indtryk af anlæggets struktur. Det står dog klart, at denne borg er anderledes end de øvrige, som er beskrevet i det foregående, på samme måde, som Vardehus nr. 2 opførtes i en anden skikkelse end sin forgænger.⁶³ Udformningen af Nørholms befæstning er desværre ikke nok i sig selv nok til at datere anlægget. Med sin fornemme herskabsbolig, adelshuset, bærer borgen imidlertid præg af ejerens selvbevidsthed og signalerer tilstedeværelsen af en vel konsolideret herremand.

Det tidligst mulige tidspunkt for Nør-

holms opførelse kan man udlede af det juridiske grundlag, som processen i Varde hvilede på:

Dronning Margrethes forordning af 1396, kapitel 4: »...*Gods... hvad Slags det end er, som er kommet fra Kronen siden vor Herre Kong Valdemar vor Fader, hvis Sjæl Gud har, drog fra Danmark til Tyskland [i 1368], skal straks komme frit under Kronen igen*«. ⁶⁴

Kronen satte altså en nedre grænse ved 1368 for sine krav om tilbagelevering af jord fra uretmæssige ejere. Det betyder, at Nørholm havde forbrudt sig efter dette år, såfremt rettertinget ellers fører sine anklager på et korrekt grundlag. Borgens tilstedeværelse afsløredes første gang i 1404, da familien efter Jon Jakobsens død lavede forlig med kirken i en trættesag – og var jo midtpunktet i 1406, ⁶⁵ hvor den også siges »at have været bygget længe« – et faktum, der klart opfattes af retten som en forbrydelse på linje med gårdens ulovlige opførelse. ⁶⁶ Hvad der egentlig menes med det flydende begreb »så længe«, er umuligt afgøre, men udtrykket må sigte til den tid, Nørholm har krænkert kronens ejendom, og det kan teoretisk set have stået på i hele 32 år, når man regner fra 1368 til første omtale af godset i 1404. Et eller andet sted inden for denne tidsramme skal flytningen fra Odersholm ske, men når man samtidig må tilgodegive den del af det arkæologiske materiale fra Knubholm, der kan stamme fra den senere del af 1300-tallet, så bringes Jon Jakobsen i spil som initiativtager til grundlæggelsen af Nørholm.

Ser man Odersholm som en befæstning opført på baggrund af de etablerede borgtraditioner, der kommer til udtryk hos

Vardehus, panthaverens fogedborg, giver det god mening, at borgen øst for Varde opførtes i den første del af 1300-tallet af en middelalderlig borgbygger. Vi kan hverken identificere denne bygherre eller lave koblinger til samtidens politiske spil – endsige pege på præcist, hvornår den bygges. Det må have været en stormand med behov for militær befæstning af sine interesser. Han har i tilgift kunnet vifte med flaget fra sin ganske imponerende, vel beskyttede borg som en af de få i miles omkreds.

Afrunding

Indholdet af diplomerne fra Erik af Pommerns retterting følger en brik til Nørholms middelalderhistorie. Der er god grund til at tro, at borgen forinden lå ved Karlsgårde under navnet Odersholm, og at dette navn desuden er forbundet med nu nedlagt landbebyggelse, Oderstorp nær det sted, hvor Nørholm kom til at ligge. Det er på omstridt jord, og den omstændighed får datidens samfund til at reagere og dermed skabe en historisk dokumentation, som heldigvis er bevaret for os 400 år senere.

Sideløbende med den videnskabelige udredning af hele denne historie har man så det mærkelige sagn, som blev indberettet til Peder Resen i 1687, og som ingen rigtige historikere har haft lyst til at give nogen vægt. Uanset hvilken troværdighed – eller mangel på samme – man i øvrigt vælger at tillægge folkelige overleveringer, så ender sagnet i dette tilfælde med at støtte den del, der vedrører Oderstorps flytning og den efterfølgende transformering til Nørholm.

Noter

- 1 I. K. Rosenørn: *Lidt om Nørholm og dens beboere 1790-1895*. Kbh. 1909.
- 2 J. P. Trap: *Danmark* bd. IX, 5. udg. Kbh. 1965, s. 830.
- 3 Erik Pontoppidan: *Den Danske Atlas* V. Kbh. 1769, s. 769-70.
- 4 *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis* 1. rk., 2. bd., 1351-1400. Kbh. 1896-1898, s. 332 (nr. 3695).
- 5 Arild Huitfeldt: *Danmarks Riges Krønike. Chronologica III*. Kbh. 1977, 90, 103, 135: Dagtingingen i Vordingborg 1392, forliget på Lindholm 1395, kongevalget i Kalmar 1397, hvor Jon Jakobsen er ridder jf. H. K. Kristensen: *Øster Horne Herred*. Esbjerg 1944, s. 105; *Nye Danske Magazin* 5. bd., 1. hft. Kbh. 1827, s. 7: Erik af Pommerns bekræftelse på Dronning Margrethes gaver til Kirker og Klostre i 1401.
- 6 Oluf Nielsen: *Kort Fremstilling af Nørholms Historie*. Kbh. 1868; H. K. Kristensen: *Øster Horne Herred*. Esbjerg 1944, s. 104 ff.
- 7 *Danmarks Adels Aarbog*. Kbh. 1901, s. 240; se også: <http://finnholbek.dk/genealogy/getperson.php?personID=I21529&tree=2>.
- 8 Efter 18/5 1404: *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 9, nr. 376.
- 9 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 462, 463, 469, 470, 560.
- 10 Henrik Lerdam: *Kongen og tinget: det senmiddelalderlige retsvesen 1340-1448*. Kbh. 2001.
- 11 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 560.
- 12 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 6: nr. 344.
- 13 Suhms nye Samlinger i *Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ* 1. rk., bd. 1:2. Kbh. 1847. Chr. II Registre: 28/2 1522; *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*. Kr. Erslev og W. Møllerup (udg.). Kbh. 1879, s. 62-63; 23/11 1524.
- 14 H. K. Kristensen: *Øster Horne Herred*. Esbjerg 1944, s. 104.
- 15 O. Nielsen: *Kort Fremstilling af Nørholms Historie*. Kbh. 1868.
- 16 Oluf Nielsen: Indberetninger til P. Resen 1687. *Samlinger til jydsk historie og topografi* 1. rk., 10. bd. Aalborg 1884-1885, s. 4.
- 17 Erik Pontoppidan: *Den Danske Atlas* V. Kbh. 1769, s. 737.
- 18 Jfr. [http://historiskatlas.dk/Knubholm_\(2804\)](http://historiskatlas.dk/Knubholm_(2804)).
- 19 Ph.d. Jette Linde, Moesgård Museum, har bestemt keramikmaterialet.
- 20 H. K. Kristensen: *Karlsgaard. Jyske Samlinger* 5. rk., 4. bd. Århus 1937-1938, s. 181-195; Hans Stiesdal: *Voldsteder ved Varde II. Mark og Montre* 1983, s. 23-31. Ølgod.
- 21 Oluf Nielsen: *Historiske Efterretninger om Skadst Herred*. Kbh. 1862, s. 163-165.
- 22 H. K. Kristensen: *Øster Horne Herred*. Esbjerg 1944, s. 104-105.
- 23 S. Nygård: *Nørholm. Danske Slotte og Herregårde* IV. G. Hassøe (red). Kbh. 1943-1945, s. 543.
- 24 [http://historiskatlas.dk/Nørholm_Gods_\(2782\)](http://historiskatlas.dk/Nørholm_Gods_(2782)).
- 25 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 560.
- 26 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 462, 463, 469 og 470.
- 27 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 462.
- 28 Navnet skrives uden tvivl *Hoddewik* i *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 462, men det skyldes alene en sammenblanding med sognenavnet Hodde. I dokumentet, hvori salget accepteres ugen efter (*Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 469), skrives navnet derimod *Holæwiik*.
- 29 http://arkiv.kms.dk/mpn/o2mapviewer.aspx?type=o1k_ockort&id=7404&mode=2&elav=1330451.
- 30 John Kousgård Sørensen, *Danske sø- og ånavne*, bd. 4. Kbh. 1981, s. 243-244.
- 31 John Kousgård Sørensen, *Danske sø- og ånavne*, bd. 4. Kbh. 1981, s. 230-231.
- 32 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 463.
- 33 John Kousgård Sørensen, *Danske sø- og ånavne*, bd. 1. Kbh. 1968, s. 146-147.
- 34 *Adkomstregistreringen* 1524: 115.
- 35 Gunnar Olsen: *Hovedgård og Bondegård*. Studier over stor-driftens udvikling i Danmark 1525-1774. Kbh. (1957) 1975.
- 36 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 464.
- 37 *Diplomatarium Danicum* 3. rk., bd. 9: nr. 298.
- 38 Frank Jørgensen, *Præsteindberetninger til Ole Worm*, bd. 1. Kbh. 1970, s. 237; se også John Kousgård Sørensen, *Danske sø- og ånavne*, bd. 7. Kbh. 1989, s. 38.
- 39 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 462.
- 40 *Ordbog over det danske Sprog*, bd. 10. Kbh. 1928, sp. 886-887.
- 41 Jf. John Kousgård Sørensen, *Danske sø- og ånavne*, bd. 5. Kbh. 1984, s. 199-204.
- 42 Ibid.
- 43 Se fx *Odderskær* i Borris Sogn i *Danmarks stednavne*, bd. 17.2.2. Kbh. 1984, s. 537 og *Oddersted* i Taulov sogn i *Danmarks stednavne*, bd. 8. Kbh. 1944, s. 128.
- 44 *Danmarks gamle Personnavne – II. Tilnavne*, udg. af

- Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby, Kbh. 1949-64, sp. 781.
- 45 *Danmarks gamle Personnavne – I. Fornavne*, udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby, Kbh. 1936-48, sp. 1054-1055.
- 46 *Adkomstregistreringen*, Adk 1523: 186.
- 47 Kai Hørby: *Gyldeendal og Politikens Danmarkshistorie 1250-1400*. Olaf Olsen (red.). Kbh. 1989, s. 185 ff.
- 48 Der findes ikke et samlet oversigtskort over voldsteder og stående borge. Den kortlægning, som er lavet til borgpublikationer, bygger i høj grad på tematiske udvalg, således hos Rikke Agnete Olsen: *Voldsteder i Danmark. En vejviser*. Ebeltoft 1999. Her får man et indtryk af de forskelle, der er i intensiteten af borgbyggeriet mellem landsdelene.
- 49 *Visselbjerg* ved Alslev behandles ikke i denne sammenhæng, da voldstedet fremstår som en senmiddelalderlig herregårdsplads med symbolsk befæstning, og en eventuel 1300-tals borg kendes ikke. Af samme årsag heller ikke det forsvundne voldsted efter *Varde Ladegård*, hvis præcise beliggenhed ikke kendes. Gården var lensmandsresidens efter 1439.
- 50 Ingolf Ericsson: *Wehrbauten des Mittelalters in Skandinavien und in dem Gebiet südlich der Ostsee*. The Study of Medieval Archaeology. European Symposium for Teachers of Medieval Archaeology. Lund 11-15. June 1990. Stockholm 1993; Rikke Agnete Olsen: *Voldsteder i Danmark. En vejviser*. Ebeltoft 1999.
- 51 Dorth H. Kristiansen: *Middelalderlige voldsteder ved Varde Å*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet. 2004.
- 52 J. Olsen: Nogle bemærkninger angående det ældste Varde med Slot og Syssel. *Fra Ribe Amt* 1910, s. 91-116. Ølgod.
- 53 Dorth H. Kristiansen: *Middelalderlige voldsteder ved Varde Å*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet. 2004.
- 54 H. K. Kristensen: Karlsgaard. *Jyske samlinger* 5. rk., 4. bd. 1937-38, s. 181-195; Hans Stiesdal: *Voldsteder ved Varde II. Mark og Montre* 1983, s. 23-31; Dorth H. Kristiansen: *Middelalderlige voldsteder ved Varde Å*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet. 2004.
- 55 Dorth H. Kristiansen: *Middelalderlige voldsteder ved Varde Å*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet 2004.
- 56 C. F. Reinhardt: Til Belysning af nogle Punkter i Valdemar Atterdags Historie. *Historisk Tidsskrift* 4 bd., 4. rk. Kbh. 1873 – 1874, s. 175-177.
- 57 Som for eksempel Carl Lindberg Nielsen: *Varde Bys Historie*. Varde 1942, s. 12 ff.
- 58 I perioden gik Varde fra Gerhardt den Blinde videre til sønnen Johan den Milde, der solgte til Gerhardt den Store.
- 59 Carl Lindberg Nielsen: Hvor lå Vardehus? *Fra Ribe Amt* 1936. Ølgod.
- 60 Keramikbestemmelse ved arkæolog, ph.d. Jette Linde, Moesgård Museum.
- 61 Dorth H. Kristiansen: *Middelalderlige voldsteder ved Varde Å*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet 2004.
- 62 Dorth H. Kristiansen: *Peder Landrups bjerg*. Skalk 2008:2. Højbjerg.
- 63 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 560, 462, 469, 470.
- 64 *Den danske Rigsløvgivning indtil 1400*. Erik Kroman (udg.). 1971, nr. 35, s. 335-336.
- 65 Efter 18/5 1404: *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 9: nr. 376. Kilden er en kortfattet arkivregistratur fra 1476 med overskrift: »Nørholm«, så det må underforstås, at godset nævnes i teksten i det egentlige dokument, som ikke er bevaret.
- 66 *Diplomatarium Danicum* 4. rk., bd. 10: nr. 560.

Dorth Haahr Kristiansen, Fridtjof Nansens Vej 93, 8200 Aarhus N. Cand. mag i middelalderarkæologi og forhistorisk arkæologi. Arkæolog ved Antikvarisk Afdeling, Moesgård Museum.

Peder Gammeltoft, født 1971. Trastvægen 5, 22731 Lund, Sverige. Lektor i Navneforskning ved Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. Har tidligere udgivet artikler om navneforskning, gerne med et tværfagligt tilsnit samt digitaliseringen af stednavne og kilder til stednavne.